

Doston JALILOV,

Termiz davlat universiteti tayanch doktoranti
E-mail: dostonjalilovmuhiddinogli@gmail.com
Tel: +998915862471

Termiz davlat universiteti dotsenti t.f.b.f.d.(PhD) O.Xamidov taqrizi asosida

CULTURAL INFLUENCE OF THE STEPPE TRIBES ON THE CULTURE OF SAPALLI: ISSUES OF HISTORIOGRAPHY (ON THE EXAMPLE OF SCIENTIFIC WORKS OF 1970-1999 YEARS)

Annotation

The Sapalli culture of the Bronze Age (2200-1300 BC), identified and studied in Northern Bactria since the 60s of the twentieth century, is divided into five stages - Sapalli, Zharkuton, Kuzali, Molali and Bustan. Currently, 47 monuments related to this culture have been identified in the Surkhandarya region. One of the pressing problems of the Sapalli culture is its interaction with the steppe tribes; a number of researchers have expressed their opinions on this. This article, from the point of view of historiography, analyzes the issues of the cultural influence of the nomadic steppe population on the Sapalli culture, data published as a result of archaeological research carried out in the monuments.

Key words: Sapalli culture, Sapallitepa, Jarkutan, Kuzali, Molali, Bustan VI-VII, Andronovo culture, steppe people, steppe tradition, innovation, cultural influence, historiography issues.

ВЛИЯНИЕ СТЕПНОГО НАСЕЛЕНИЯ НА САПАЛЛИНСКУЮ КУЛЬТУРУ: ВОПРОСЫ ИСТОРИОГРАФИИ (НА ПРИМЕРЕ НАУЧНЫХ РАБОТ 1970-1999 ГГ.)

Аннотация

Культура Сапалли бронзового века (2200-1300 гг. до н.э.), выявленная и изучаемая в Северной Бактрии с 60-х годов XX века, делится на пять этапов - Сапалли, Жаркутон, Кузали, Молали и Бустан. В настоящее время в Сурхандарьинской области выявлено 47 памятников, относящихся к этой культуре. Одной из актуальных проблем сапаллинской культуры является ее взаимодействие с степными племенами, по поводу этого высказали свое мнение ряд исследователей. В данной статье с точки зрения историографии анализируются вопросы культурного влияния кочевого степного населения на культуру Сапалли, данные, опубликованные в результате археологических исследований, проведенных в памятниках.

Ключевые слова: Сапаллинская культура, Сапаллитепа, Джаркутан, Кузали, Молали, Бустан VI-VII, Андроновская культура, степное население, степные традиции, инновации, культурное влияние, вопросы историографии.

SOPOLLI MADANIYATIGA DASHT AHOLISI MADANIY TA'SIRI: TARIXSHUNOSLIK MASALALARI (1970-1999-YILLAR ILMIY ISHLARI MISOLIDA)

Annotatsiya

Shimoliy Bqtriya hududida XX asrning 60-yillaridan aniqlangan va o'rganilayotgan bronza davri Sopolli madaniyati (mil. avv. 2200-1300-yy.) besh - Sopolli, Jarqo'ton, Ko'zali, Molali va Bo'ston boshqichlariga bo'linadi. Hozirgi kunda Surxondaryo viloyatida ushbu madaniyatga oid 47 ta yodgorlik aniqlangan. Sopolli madaniyatining dolzarb muammolaridan biri uning dasht qabilalari bilan o'zaro munosabatlari bo'lib, bu bo'yicha bir qator tadqiqotchilar o'z fikrini bildirishgan. Ushbu maqolada ko'chmanchi dasht aholisining Sopolli madaniyatiga madaniy ta'siri masalasi, yodgorliklarda olib borilgan arxeologik tadqiqotlar natijasida nashr etilgan ma'lumotlar tarixshunoslik nuqtai nazaridan tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Sopolli madaniyati, Sopollitepa, Jarqo'ton, Ko'zali, Molali, Bo'ston VI-VII, Andronovo madaniyati, dasht aholisi, dasht an'anasi, innovatsiya, madaniy ta'sir, tarixshunoslik masalalari.

Kirish. Oks sivilizatsiyasi qadimgi Sharq dunyosining yangi o'chog'i bo'lib, janubiy O'zbekiston, janubiy Turkmaniston, shimoliy Afg'oniston va janubiy-g'arbiy Tojikiston hududlarida mavjud bo'lib, arxeologiya fanida "Oks sivilizatsiyasi"[6], "Turon sivilizatsiyasi" [3,6,15] yoki "Baqtriya-Marg'iyona arxeologik kompleksi"(BMAK) [1,7,11], so'nggi yillardagi tadqiqotlarda "Oks-Amu sivilizatsiyasi" [10] kabi umumiy nomlar bilan atalmoqda.

Namozgoh VI majmuasining janubiy O'zbekiston mahalliy shakli - Sopolli madaniyati Oks sivilizatsiyasining tarkibiy qismi hisoblangan bo'lib, qadimgi Sharq tipidagi arxeologik madaniyat hisoblanadi. Janubiy O'zbekiston, xususan, Surxondaryo viloyati arxeologik adabiyotlarda Shimoliy Bqtriya deb nomlanib, 1960-yillardan bu yerda tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Qariyb 60 yildan oshiq vaqt davomida tadqiq etilayotgan mazkur madaniyat tadqiqotchilar tomonidan beshta: Sopolli, Jarqo'ton, Ko'zali, Molali va Bo'ston bosqichlariga bo'lingan.

Sopolli madaniyatida olib borilgan tadqiqotlar natijasida qadimgi Sharq sivilizatsiyasiga xos bo'lgan: aholini ideologik jihatidan birlashtirgan yagona diniy markaz, yagona mudofaa rejasiga ega bo'lgan ilk shahar, moddiy buyumlardagi o'ziga xos (sopol ishlab chiqarish, taqinchoqlar va b.) yangiliklar bilan birga, ko'chmanchi dasht aholisiga xos bo'lgan moddiy buyumlar (sopol, taqinchoq, qurol va b.), ideologik belgilar (qabrlarda dasht aholisiga xos bo'lgan dafn an'analari, krematsiya va b.) dasht aholisining madaniy ta'sirining belgisidir[13]. Bu kabi xususiyatlarning mavjudligi Oks sivilizatsiyasiga tarkibiy qismi hisoblangan Sopolli madaniyatining qadimgi Sharq sivilizatsiyasining ajralmas bir bo'lagi ekanligini bildiradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Sopolli madaniyatiga tegishli yodgorliklarda 60 yildan oshiq vaqt davomida tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Mazkur madaniyatga tegishli ilk yodgorlik Sopollitepa (N 37°27'1.92", E 66°50'42.76") manzilgohi bo'lib, 1968-yilda L.I.Albaum manzilgohning shimoliy va sharqiy qismlarida qazishma ishlarini olib bordi[4]. Sopollitepadagi keng ko'lamli tadqiqotlar O'zSSR Fanlar akademiyasi Arxeologiya instituti arxeologik ekspeditsiyasining 1969- va 1971-yillardagi tadqiqotlarida aholi punktining markaziy qismining g'arbiy yarmini ochish, manzilgohning shimoli-sharqiy va janubi-sharqiy burchaklarida qisman qazishmalar va bir necha nuqtalarda stratigrafik chuqurlarni yotqizishga qaratilgan edi[4]. Ushbu qazishma ishlari A.Asqarov boshchiligidagi keng qamrovli arxeologik qazishmalar 1969-yilda va 1971-yilda 4 dala mavsumi davomida o'rganildi[4]. Qazishmalar davomida Sopollitepadan uch yarim ming yildan ko'proq vaqt oldin tashlab ketilgan, deyarli buzilmagan qadimiy binolarni, marhumlarning qabrlarini va uning qadimgi aholisining hayoti va madaniyatini har tomonlama tavsiflovchi bir qator ajoyib topilmalar topildi. A.Asqarov Sopollitepadan topilgan katta hajmdagi materiallarini 1973-yilda "Сополлитепа" monografiyasida nashr etdi[4].

A.Asqarov 1977-yilda Sopollitepa va Jarqo‘ton yodgorliklarini o‘zida mavjud moddiy manbalar asosida qayta yoritgan “Janubiy O‘zbekiston qadimgi dehqonchilik madaniyati” (“Древнеземледельческая культура эпохи бронзы юга Узбекистана”)[2] monografiyasida nashrda chiqdi. Bu monografiya “Сополлитепа” monografiyasidagi ma‘lumotlarni takrorlaydi.

Sopolli madaniyatiga tegishli yana bir yodgorlik 1973-yilning bahorida Sh.Pidayev va V.Pilipko tomonidan Sherobod tumani markazidan uncha uzoq bo‘lmagan Guliston sovxoz hududidan, Sherobod daryoning qadimiy kanali Bo‘stonsoy bo‘yida Jarqo‘ton (N 37°37'52.79", E 66°57'38.65) manzilgohini topdilar. O‘sha yilning kuzida A.Asqarov tomonidan manzilgohdagi qazishma ishlari davomida ikkita yer osti qabri topildi[5]. Keyingi qazishmalar davomida Jarqo‘tonda olib borilgan qazishmalar natijasi A.Asqarov va B.Abdullayevning “Jarqo‘ton” (“Джаркутан”) monografiyasida e‘lon qilindi[5].

Sopolli madaniyatiga tegishli sopol buyumlarga bag‘ishlangan tadqiqot ishi U.Rahmonovning 1987-yildagi “Janubiy O‘zbekiston bronza davri kulolchiligi” (“Керамической производства эпохи бронзы южного Узбекистана”) mavzusida A. Asqarov rahbarligida tayyorlangan nomzodlik dissertatsiyasi hisoblanadi.

T.Shirinovning 1993-yilda nashr etilgan “Janubiy O‘zbekiston bronza davri ilk shahar madaniyati” (“Ранняя городская культура эпохи бронзы юга Узбекистана”) nomli monografiyasida ilk bor Sopolli madaniyati urbanizatsiya jarayonlari misolida tadqiq qilindi.

1994-2003-yillarda O‘zbek-nemis qo‘shma ekspeditsiyasi Jarqo‘tonda dala tadqiqot ishlarini amalga oshirdi. Bu tadqiqot ishlari natijasida ilmiy ommaga maqola shaklida e‘lon qilib borildi. Shunday maqolalardan biri 1999-yil “O‘zbekiston moddiy madaniyati tarixi” jurnalining 30-sonida 19-26-sahifalarda D.Huff va Sh.Shaydullayev muallifliklarida “O‘zbek-olmon ekspeditsiyasining Jarqo‘tonda olib borilgan tadqiqotlarining ba‘zi bir natijalari” (“Некоторые результаты работ Узбекско-Германской экспедиции на городище Джаркутан”) maqolasida e‘lon qilindi.

1999-yilda “Stratum plus” jurnalining 2-soni 265-285-betlarda V.M.Massonning janub dehqon sivilizatsiyasi va dasht qabilalariga arxeologik jihatdan bag‘ishlangan “Arxeologik ma‘lumotlar asosida Qadimgi Sharq sivilizatsiyalari va dasht qabilalari” (“Древние цивилизации востока и степные племена в свете данных археологии”)[8] nomli maqolasi nashr etildi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur maqolada tadqiqot metodologiyasi sifatida zamonaviy fan rivojlanishining qonuniy tendensiyasi bo‘lmish fanlararo yondashuv usulidan foydalanilgan. Maqola umum qabul qilingan tarixiy metodlar – tarixiylik, qiyosiy-mantiqiy tahlil, xronologik tahlil, ketma-ketlik, xolislik tamoyillari asosida yoritilgan.

Tahlil va natijalar. Sopolli madaniyatining asosiy kashfiyotchisi A.Asqarov Sopollitepaga bag‘ishlangan monografiyasida yodgorlikning tabiiy geografik landshafti haqida ma‘lumotlar ketirilgan[4]. Aholi punktining qazilgan qismida, turar-joy binolari pollarida, tashlandiq binolar vayronalari, hovlilar va ko‘chalar, alohida xonalarning devorlari va aylanma yo‘laklarda aholi punkti materiallariga o‘xshash boy qabr buyumlari bilan dafn etilgan. A.Asqarov Sopollitepa aholisini bronza davri shimoliy Baqtriyaning ilk dehqonchilik bilan shug‘ullangan aholi sifatida keltiradi[4]. Bunga sabab yodgorlikdan dehqonchilikdagi quritilgan boshhoqli ekinlar, bug‘doy, arpa va tariq topilganligi asos bo‘ldi[4]. Sopollitepa aholisi dehqonchilik bilan bir qatorda chorvachilik bilan ham shug‘ullangan[4]. Manzilgohdan dasht va chala cho‘l sharoitiga moslashgan mayda o‘txo‘r hayvonlar, xususan qo‘ylarning suyak qoldiqlari topilgan[4]. Qazishmalar davomida qabrlardan bronza ignalar topilgan. Bunday turdagi buyumlar dasht mintaqalarida ham dehqonchilik mintaqalari yodgorliklarida ham uchraydi. Bu ikki mintaqa aholisi o‘rtasida doimiy madaniy aloqalar bo‘lib turganligidan dalolat bersada, bu doimiy shunday xarakterga ega bo‘lmay, balki, o‘zaro to‘qnashuvlar ham sodir bo‘lganligini A.Asqarov o‘z monografiyasida qayd etgan[4]. A.Asqarov Sopolli madaniyatining tanazzullga uchrashining asosiy sabablaridan biri sifatida, molali bosqichida, ya‘ni, mil. avv. II ming yillik uchinchi chorak oxirida shimoliy dasht qabilalarining o‘troq dehqonlarning gullab-yashnagan janubiy hududlariga bostirib kirishi tufayli sodir bo‘lgan deb hisoblaydi[4].

A.Asqarov tomonidan 1977-yilda “Janubiy O‘zbekiston qadimgi dehqonchilik madaniyati” monografiyasida Sopollitepa qazishmalaridan olingan ma‘lumotlar va Jarqo‘ton yodgorligidan olingan dastlabki natijalar umumlashtirilgan. Umumlashtirish natijasida: “shimoliy dasht qabilalari orasida chorvachilik mahsuldor xo‘jalik sifatida jadal rivojlanib, tarixiy ahamiyatga ega bo‘lgan qator o‘zgarishlar ro‘y berganligi qayd etilgan[2]. Janub dehqonlarining iqtisodiy yutuqlari shimoliy hududlarga sezilarli ta‘sir ko‘rsatdi, buning natijasida dasht va qadimgi dehqonchilik qabilalari bilan aloqa zonasida noyob yaylov-dehqonchilik Zamonbobo madaniyati rivojlandi. Ayni paytda Qozog‘iston dashtlari (Andronovo qabilalari) va Qadimgi Xorazmning shimoliy-g‘arbiy qismidan chorvador qabilalar (srubnaya qabilalari) O‘rta Osiyoga ko‘chib kela boshladi. Ular, Qadimgi Xorazm hududlaridagi cho‘l chorvadorlarining birinchi muhim to‘liqini kabi, ko‘plab mutaxassislar tomonidan Andronovo jamoasining bir varianti sifatida ko‘rib chiqiladigan Tozabog‘yob madaniyatini shakllantirgan” [2]. Monografiyada dasht aholisining dehqonchilik mintaqalariga ta‘sir yoritilishi bilan birga janub aholisining shimoliy mintaqalarga ta‘siri haqida ham gapirilib, bunday ta‘sir natijasida aloqa zonalar haqida ham ma‘lumotlar keltirib o‘tilgan[2].

A.Asqarov va B.Abdullayev Jarqo‘ton yodgorligidagi qazishma ishlariga bag‘ishlangan “Jarqo‘ton” [5] monografiyasida yodgorlikdan topilgan dehqon jamoalari va dasht jamoalari aholisining moddiy buymlari haqida so‘z boradi. Yodgorligidan qazilgan qabrlardan boy moddiy artefaktlar topilgan bo‘lib, bu artefaktlar orasida dasht aholisi an‘anasidagi bezatilgan kulolchilik buyumlari, ikki konusli va silindrsimon shakldagi munchoqlar[5], bronza taqinchoqlar ham uchraydi. Bundan tashqari monografiyada dasht an‘anasining madaniy ta‘siri bo‘lgan jasadni kuydirish shakli Jarqo‘ton va Bo‘ston-3 bosqichlarida uchrashi ham keltiriladi. Monografiya o‘z davri uchun Jarqo‘ton yodgorligining umumiy xarakteristikasini ochib bergan.

U.Rahmonov “Janubiy O‘zbekiston bronza davri kulolchiligi” dissertatsiyasida Sopolli madaniyatiga tegishli yodgorliklarning sopol buyumlarini tahlil qiladi va O‘zbekistonning bronza davri qadimgi dehqonlarining ijtimoiy-iqtisodiy va ma‘naviy hayotini ko‘p jihatdan yoritgan[9]. Tadqiqotda A.Asqarov tomonidan davrlashtirilgan Sopolli madaniyati B.Abdullayev tomonidan taklif etilgan Ko‘zali bosqichi bilan to‘ldirilganligi qayd etilgan[9]. U.Rahmonov Sopolli madaniyatining barcha bosqich sopollarini ma‘lum bir tiplarga[9]: ijtimoiy hayot, ibodatxona va boshqalarga ajratib chiqadi. Sopollarni tiplarga bo‘lishda idishlardagi bezaklarga to‘xtalgan.

T.Shirinov “Janubiy O‘zbekiston bronza davri ilk shahar madaniyati” monografiyasida janubiy O‘zbekiston bronza davrida, Jarqo‘ton yodgorligining tarxi, topografiyasi, arxitekturasini, mudofaa sohasi, sinfiy masalalari urbanistik jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek monografiyada janubiy O‘zbekistonning bronza davri o‘simlik dunyosi ham tahlil qilingan[14]. Bundan tashqari BMAK (boshqa o‘rnlarda Oks sivilizatsiyasi) ning shakllanishida “cho‘l-dasht madaniyatining tashuvchisi bo‘lmish Tozabog‘yob, Andronovo va Srubnaya qabilalarining katta ta‘sirini ham e‘tirof etgan. Mil. avv. XIV-XIII asrlarda Srubnaya madaniyati aholisining alohida guruhlari o‘zlarining sof ko‘rinishida O‘rta Osiyoning janubiga siljigan. Lekin ular, asosan, andronovliklar kabi, Tozabog‘yob qabilalari tomonidan assimilyatsiya qilingan va shundan keyingina janubda paydo bo‘lgan. Bir muncha vaqt ikki turdagi madaniyat tashuvchilari - dasht va o‘troq dehqonchilik - tom ma‘noda yonma-yon yashagan. Biroq,

ular juda tez assimilyatsiya qilishgan. Yagona, texnik jihatdan qoloq qabilalar o'z turmush tarzidan butunlay voz kechib, dehqonlarning ilg'or texnologiyasini o'zlashtirdilar. Biroq o'troq dehqonlarning kulolchiligida Tozabog'yob madaniyati bezaklarining ko'plab elementlari – uchburchak shtamplar, siniq va to'liqsimon chiziqlar uchraydi. Dafn marosimlarida metall buyumlar - bilaguzuklar, ma'bad uzuklari va ilgari janubga xos bo'lmagan boshqa narsalar kuchli o'rin egallaydi. Bir so'z bilan aytganda, BMAK ikki madaniyatning sintezi edi. Faqat Baqtriyaning sharqiy qismida, Bishkent vodiysida, Vaxsh va Qizilsuvda dasht madaniyatlarining o'ziga xos ko'rinishi saqlanib qolgan”, - deb keltirgan[14]. T.Shirinovning monografiyasida Sopolli madaniyatiga dasht ta'siri bevosita emas balki bilvosita Tozabog'yob, Andronovo va Srubnaya o'raqali bo'lganligini keltiradi. Dasht ta'siridagi kulolchilikda Tozabog'yob elementlari orqali kirganligini e'tirof etgan.

D.Huff va Sh.Shaydullayev birgalikda “O'zbekiston moddiy madaniyati tarixi” jurnalining 1999-yil 30-sonidagi “O'zbek-olmon ekspeditsiyasining Jarqo'tonda olib borilgan tadqiqotlarining ba'zi natijalari” maqolasida Jarqo'ton qal'asining umumiy ko'rinishi, kamin-o'choq qazishmasi, bronza va tosh topilmalar, bundan tashqari sopol parchalari va kamon uchlari topilgan[12]. Maqolada o'tni jilovlashda foydalangan ot suvlig'i topilganligi keltirilgan[12]. Ot suvlig'i dasht aholisiga tegishli bo'lgan o'tni jilovlashdagi vosita bo'lib, Jarqo'ton ot suvlig'i Yevroosiyoning dasht chorvadorlariga nisbatan eng chekka janubida topilganligi bilan xarakterlidir. Albatta bu dasht aholisining janubga, xususan Sopolli madaniyatiga ham madaniy ta'sir o'tkazganligining kichik bir dalilidir. Albatta bu kichik bir dalil Sopolli madaniyatining Jarqo'ton bosqichida to'laqonli dasht aholisining ta'siri ekanligini isbotlamaydi.

1999-yil V.M.Massonning “Stratum plus” jurnalining 2-sonida “Arxeologik ma'lumotlar asosida Qadimgi Sharq sivilizatsiyalari va dasht qabilalari” maqolasida Oks sivilizatsiyasi hududida joylashgan janubiy Turkmanistondagi Nomozgoh, shimoliy Afg'onistondagi Dashtli, janubiy Tojikistondagi Bishkent-Vaxsh va, shuningdek janubiy O'zbekistondagi Sopolli madaniyatiga dasht qabilalari ta'siri keltirib o'tilgan. Maqolada dasht aholisining migratsiyasi natijasida janubiy Turkmaniston (Nomozgoh, Marv vohasi) va Amudaryoning o'rta oqimiga (Sopolli, Dashtli) ta'siri bevosita va bilvosita sodir bo'lgan. Bevosita ta'sir bu dasht aholisi buyumlarining aynan uchrashi bo'lsa, bilvosita ta'sir dasht aholisi ta'sirida yuzaga kelgan Begazi-Dandiboy, Tozabog'yob va boshqa shunga o'xshash madaniyatlar orqali yetib kelgan ta'sirdir. Sopolli madaniyatidagi dafn marosimlarida ilgari uchramagan holat jasadni kuydirish (krematsiya) [8] ning uchrashi va qabrlarda dasht aholisi moddiy an'anasini takrorlashi bevosita ta'siri bo'lsa[8], dasht aholisining moddiy ta'siri bronza buyumlar va gil idishlarda ham qayd etilgan. Shuningdek maqolada dasht aholisining arxitektura jihatidan madaniy ta'sirini ham keltirib bunga misol sifatida Arkaim va Dashtli manzilgohining qurulish o'xshashligini misol keltiradi. Lekin bizningcha bu madaniy ta'sir emas, balki qurulish arxitekturasidagi o'zaro o'xshashlikdan boshqa narsa emas. Maqolada V.M.Masson Sopolli madaniyatining ijtimoiy-iqtisodiy va moddiy hayotiga ko'chmanchi dasht aholisining madaniy ta'siri shu davr fan yutuqlari darajasida yoritilgan.

Xulosa va takliflar. Oks sivilizatsiyasining tarkibiy qismi bo'lgan Sopolli madaniyati bo'yicha 1970-1999-yillarda mahalliy olimlardan A.Asqarov, B.Abdullayev, U.Rahmonov, T.Shirinov, Sh.Shaydullayev, xorijiy olimlardan nemis olimi D.Huff, V.M.Masson, qo'shma ekspeditsiyalardan o'zbek-nemis ekspeditsiyalari tadqiqot ishlarini olib bordilar. A.Asqarov va uning shogirdlari B.Abdullayev, U.Rahmonov, T.Shirinov, Sh.Shaydullayevlar Sopolli madaniyatining xronologiyasi, moddiy buyumlari (sopol, taqinchoqlar, qurollar, bronza, tosh artefaktlar), ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar (sinfy munosabatlar, dehqonchilik, chorvachilik), fortifikatsiya (Sopollitepa, Jarqo'ton), urbanizatsiya (Jarqo'ton) kabi yo'nalishlarda asosiy natijalarini e'lon qilgan bo'lsa, D.Huff va o'zbek-nemis ekspeditsiyasi Jarqo'ton yodgorligini qal'ada olib borilgan tadqiqot natijalarini, V.M.Masson janub sivilizatsiyalari, xususan Sopolli madaniyatiga ko'chmanchi dasht aholisi ta'siri qisman keltirilgan. Hozirgi kunda Sopolli madaniyatiga dasht aholisi madaniy ta'siri tarixshunosligining yoritilishi natijasida ushbu madaniyatning Qadimgi Sharq sivilizatsiyasidagi o'rni yaqqol aniqlanadi. Shu tufayli mahalliy va xorijiy olimlar asarlarining tahlili amalga oshirilib, rivojlanish tendensiyasi aniqlanishi lozim.

ADABIYOTLAR

1. Аванесова Н.А. Новые материалы эпохи бронзы Зарафшанской долины // Археологические исследования в Узбекистане 2001 год. Самарканд, 2002.
2. Аскарлов А. Древнеземледельческая культура эпохи бронзы юга Узбекистана. Ташкент: «Фан», 1977.
3. Аскарлов А.А., Ширинов Т.Ш. Ранняя городская культура эпохи бронзы Юга Средней Азии. Самарканд, 1993.
4. Аскарлов А. Сапаллитепа. «Фан» УзССР, 1973.
5. Аскарлов А., Абдуллаев Б. Джаркутан. «Фан» Узбекской ССР, 1983.
6. Бокиев А., Шайдуллаев А., Йўлдошева З. “Окс цивилизацияси”. Т. Янги нашр. 2015.
7. Кузмина Е.Е. Откуда пришли Индоарии? Москва, 1994.
8. Массон В.М. Древние цивилизации востока и степные племена в свете данных археологии // Stratum plus. 1999. № 2.
9. Рахмонов У. Керамическое производство эпохи бронзы южного Узбекистана. Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Самарканд, 1987.
10. Сагдуллаев А.С., Холматов Н.Ў., Абдуллаев Ў.И., Матякубов Х.Х., Шайдуллаев А.Ш., Тогаев Ж.Э., Маткаримов Х.О., Юсупов А.Ш. Марказий Осиёда тарихий-маданий вилоятларнинг шаклланиши ва этник географияси муаммолари. Монография. -Т.: “Университет”, 2020.
11. Сариниди В.И. Некрополь Гонура и иранское язычество. Москва, 2001.
12. Хуфф Д., Шайдуллаев Ш. Некоторые результаты работ узбекско-германской экспедиции на городище Джаркутан. Узбекистон моддий маданияти тарихи // 30 – нашр.
13. Шайдуллаев Ш.Б. Ўзбекистон худудида давлатчиликнинг пайдо бўлиши ва ривожланиш босқичлари (Бактрия мисолида). Тарих фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Самарканд, 2009.
14. Ширинов Т.Ш. Ранняя городская культура эпохи бронзы юга Узбекистана. Самарканд, 1993.
15. Lamberg-Karlovsky C.C. The Bronze Age khanates of Central Asia. Antiquity 68, 1994.
16. Lamberg-Karlovsky C.C. The Oxus Civilization La Civilización del Oxus. ISSN 0211-1608 CuPAUAM 39, 2013.